

FORENSISCH DNA ONDER DE LOEP

STUDIE VAN DE OPERATIONELE, STRATEGISCHE EN POLITIEKE IMPLICATIES

Bertrand Renard,
Sabine De Moor,
Inès Gallala en
Caroline Stappers

DNA-onderzoek in strafzaken komt geregeld in de media. Denk maar aan de zogenaamde 'Kasteelmoord' waar een DNA-spoor recentelijk gelinkt kon worden aan een verdachte in Nederland. DNA heeft sinds eind jaren '80 al veel strafrechtelijke dossiers vooruit geholpen. Het duurde echter tot 1999 vooraleer het gebruik en de opslag van forensisch DNA wettelijk geregeld werd. Ook het systematisch analyseren van de voordelen van het gebruik en de opslag van DNA-profielen bleef lang achterwege. Het project Be-Gen, dat van start ging in 2014, brengt hier verandering in. Met dit vierjarig project, gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid (BELSPO) in het kader van het programma BRAIN-be (As 4 - Strategieën van de federale overheid) en gecoördineerd door het NICC, willen onderzoekers van het NICC, de VUB en de UGent de implicaties van forensisch DNA op operationeel, strategisch en politiek vlak evalueren.

Het operationele luik: de praktijk van forensisch DNA

Het Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC) staat in voor het eerste luik van het project Be-Gen; een onderzoek naar de operationele implicaties van forensisch DNA. Dit luik bevat vier grote onderdelen die ieder verschillende doelstellingen voor ogen hebben.

In eerste instantie wordt de theorie rond het gebruik van forensisch DNA op nationaal en internationaal vlak uitgetekend en de wetgeving grondig bestudeerd. Hiermee wordt een kader geschapen van hoe forensisch DNA gegroeid is en hoe het vandaag wordt toegepast in het strafrecht. Onderzoek over het gebruik van forensisch DNA is beperkt; er zijn er maar enkele bekend in Angelsaksische landen en in Nederland. In België bestaan er bijna geen studies, met uitzondering van een doctoraat aan de UCL (Bertrand Renard, 2008) en enkele werken binnen het NICC met betrekking tot specifieke aspecten, zoals het opmaken van een balans van de Nationale Genetische Databanken (NGDB)¹ en de kosten van DNA-onderzoek in strafzaken.

In een tweede deel zal de empirische bijdrage van forensisch DNA worden onderzocht. De politie verzamelt sporen op de plaats delict (bijv. bloed, een blikje, een sigarettenpeuk, ...) die in een DNA-laboratorium worden geanalyseerd. Indien mogelijk wordt er een DNA-profiel opgesteld dat wordt gestuurd naar de NGDB, waar het wordt opgeslagen en vergeleken met reeds opgeslagen profielen. Daarnaast worden ook DNA-profielen van bepaalde veroordeelden daarin opgenomen. Het is van belang deze verschillende niveaus te onderzoeken omdat iedere actor zijn eigen werkwijze en

Het programma BRAIN-be

BRAIN-be (Belgian Research Action through Interdisciplinary Network) is een multidisciplinair netwerk-kaderprogramma dat door BELSPO werd opgestart in 2012. Het bestaat uit 6 thematische assen en pioniersprojecten die zowel betrekking hebben op de levenswetenschappen, de studie van het heelal, strategisch onderzoek ter ondersteuning van de federale beleidsmaatregelen, de studie van het cultureel, historisch en wetenschappelijk erfgoed als het collectiebeheer. Momenteel werden reeds 105 onderzoeksprojecten gefinancierd. Meer informatie vindt u op www.belspo.be/brain-be

prioriteit heeft die invloed kan uitoefenen op het uiteindelijke resultaat.

Door het bestuderen van dossiers, het afnemen van interviews met belangrijke actoren en observaties op zowel het niveau van de politie als op het niveau van de DNA-laboratoria, wordt de praktijk van forensisch DNA in kaart gebracht. Er kunnen hierbij verschillende doelstellingen worden geformuleerd. Dit onderzoek wil de beleidsmakers en actoren helpen betere beslissingen te nemen over DNA-onderzoekgerelateerde investeringen. Daarnaast kunnen de resultaten helpen om beter te beslissen welke categorieën van veroordeelden opgenomen dienen te worden in de NGDB. Tevens kunnen ook adviezen worden geformuleerd met betrekking tot de opname en analyse van sporen. Welke sporen zijn het meest waardevol om door de politie te laten opnemen? Welke sporen moeten worden geregistreerd om een zo groot, maar zo betrouwbaar mogelijk resultaat te boeken? Ook op het niveau van het parket is het de bedoeling dergelijke adviezen te formuleren. In wat voor type dossiers kan men best gebruik maken van DNA-onderzoek? Wanneer is het aangeraden een DNA-analyse te vorderen?

Naast het gebruik van forensisch DNA op het niveau van de gerechtelijke keten, zal in het derde deel ook de houding van de daders zelf worden onderzocht. Hoe staan zij tegenover de registratie van hun DNA-profiel?² Enerzijds zal ook hier gebruik worden gemaakt van een dossier-analyse, anderzijds zullen interviews met delinquenten een belangrijk rol spelen. Er werd nog niet dikwijls onderzocht hoe mensen die in aanraking komen met het gerecht dit zelf ervaren.³ Deze doelstelling probeert daar verandering in te brengen. Heeft de opname van een profiel invloed op crimineel gedrag en verlaagt het de kans op recidive?

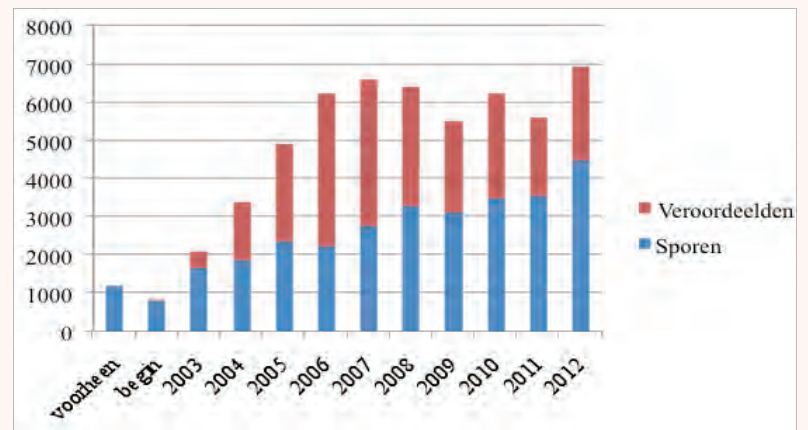
In een laatste en vierde deel zal het operationele luik evalueren in welke mate de wet van 2011 aangepast is aan de context van DNA-onderzoek. Ook de internationale uitwisseling van DNA-gegevens (Verdrag van Prüm), die sinds kort gebeurt met Nederland en Frankrijk, zal worden bestudeerd. Hierbij zal worden nagegaan hoe dikwijls deze uitwisseling leidt tot een match en hoe dikwijls deze zorgt voor een doorbraak in het onderzoek. Ook op technisch vlak zijn er veel evoluties. Zo bestaat er een techniek waarmee automatisch, zonder tussenkomst van een laboratorium, een profiel van een persoon kan worden beko-

men; de zogenaamde 'Rapid DNA Analysis'. Daarnaast is het gebruik van synthetisch DNA aan het opkomen. Dit is een spray waarin een synthetisch DNA-profiel is verwerkt. Op diefstalgevoelige plaatsen wordt de spray geïnstalleerd en bij een inbraak of diefstal komt deze als een douche op de dader terecht. Er zal bestudeerd worden of deze evoluties nog allemaal opgenomen zijn in de wet en of deze wel aangepast is aan de huidige praktijk. Deze doelstelling beoogt vooral de verschillen tussen de wettelijke bepalingen en de praktijk in kaart te brengen.

© Lisa Van Damme

Aantal nieuwe profielen geregistreerd in de NGDB (en niet gewist op 13 mei 2013). Bron: verkregen uit RENARD, B., DUBOCCAGE L., JEUNIAUX P. ET VANVOOREN V., Les banques nationales de données génétiques en Belgique. Un premier bilan de 10 ans d'activité, *Revue de droit pénal et de criminologie*, Chronique de Criminologie, novembre 2013, 11, 927-961..

Het strategische luik: *forensic intelligence*

Dat forensisch DNA een bredere toepassing kent dan enkel in specifieke gerechtelijke zaken, wordt aangetoond in het strategische luik. Het gebruik van forensische wetenschappen voor de ondersteuning van beleidsvorming en het bijdragen aan een bredere criminologische kennis noemt men *forensic intelligence*.⁴ UGent heeft daarvoor vier doelstellingen geformuleerd.

Een eerste bestaat erin de beschikbare literatuur binnen het gebied van forensische intelligentie te bestuderen. Zowel nationale en internationale wetenschappelijke publicaties als beleidsdocumenten (zoals bijvoorbeeld het Nationaal Veiligheidsplan en verslagen betreffende de kostprijs van forensisch DNA) komen daarbij aan bod. Wat is forensische intelligentie en welke bronnen zijn daarvoor beschikbaar in België? Dit zijn slechts enkele vragen die de onderzoekers hierbij willen beantwoorden.

Een tweede doelstelling gaat na welk criminaliteitsbeeld een analyse van de NGDB oplevert, hetgeen in België nog maar weinig gebeurd is. De NGDB telt nu meer dan 70.000 profielen, wat deze een geschikte bron voor wetenschappelijk onderzoek maakt. Gebruikmakend van deze dataset zullen de onderzoekers netwerken tussen verschillende daders blootleggen en de verspreiding van verschillende

vormen van criminaliteit in tijd en ruimte in kaart brengen ('spatio-temporele analyse'). Een mooi voorbeeld daarvan zijn *hotspots* waarbij de onderzoekers gebruikmaken van geografische informatiesystemen (GIS) en andere demografische (leeftijd, nationaliteit, ...), sociaaleconomische en criminologische factoren (aantal en type eerdere feiten, aantal veroordelingen, ...) om de criminaliteit (en het slachtofferchap) in België in een ruimer kader te plaatsen.

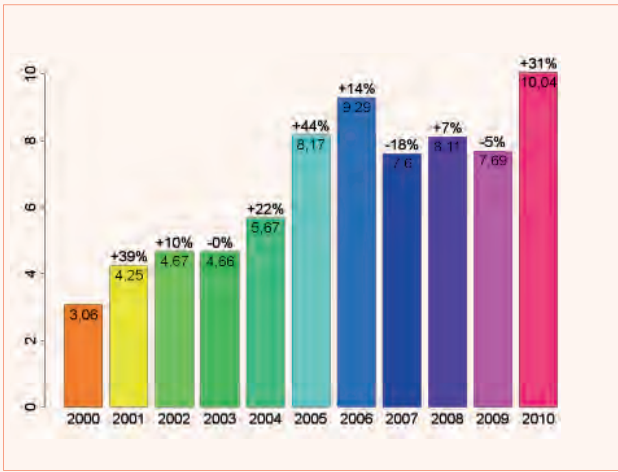
In een derde fase worden de resultaten van de op de NGDB gebaseerde strategische analyse vergeleken met publiek beschikbare informatie, zoals de politionele statistieken die werden ontwikkeld door de Directie van de operationele politionele informatie (CGO). Politiedatabanken zijn tot op heden de meest gebruikte databanken wanneer het gaat over het bestuderen van crimineel gedrag. Maar hoe verhoudt de NGDB zich ten opzichte van de politiedatabank? Biedt de NGDB bijkomende strategisch interessante informatie die politieke beslissingen kan helpen oriënteren?

Ten slotte wordt ook binnen het strategische luik de impact van de nieuwe DNA-wet van 2011 en het verdrag van Prüm (internationale uitwisseling) nagegaan. Dit zal enerzijds gebeuren door de hotspot-analyses en de spatio-temporele analyses op Europees niveau te interpreteren. Anderzijds zullen interviews met sleutelfiguren de onderzoekers hel-

PIES

Het project Be-Gen werd ontwikkeld ter ondersteuning van een Europees project dat al gecoördineerd wordt door het NICC en wordt verwezenlijkt in samenwerking met 6 partners uit Frankrijk, Engeland en Nederland. Het betreft het project PIES (The Prüm Implementation, Evaluation and Strengthening of Forensic DNA data exchange), gestart in 2012 voor een periode van drie jaar op basis van financiering van de Europese Commissie (Project n° HOME / 2011 / ISEC / AG / PRUM / 4000002150).

De kost van genetische expertises (in miljoen euro) per jaar.
Bron: Jeuniaux, P et Renard, B. (ss dir), *Les dépenses en matière d'expertises génétiques dans le système pénal belge, de 2000 à 2010*, Institut National de Criminologie et de Criminologie, Département de Criminologie, Rapport final de recherche, 29, Bruxelles, janvier 2012, p. 45.

© Lisa Van Damme

pen de resultaten te interpreteren in de context van veranderingen op vlak van wetgeving maar ook op vlak van technologie.

Het politieke luik: de criminologische bevindingen vertalen naar politieke beleidsadviezen

Het laatste luik, waar de Vrije Universiteit Brussel (VUB) zich over zal buigen, betreft de politieke aspecten van DNA-onderzoek in strafzaken. Een grondige kennis en begrip van de oorspronkelijke (1999) en gewijzigde (2011) DNA-wet is onmisbaar om uiteindelijk relevante aanbevelingen te formuleren en lacunes in het beleid te identificeren. Naast het strikt wettelijke apparaat zal ook de praktische kant betreffende de implementatie van de wet van belang zijn, des te meer voor zaken waarbij er internationale samenwerking betrokken is.

Een eerste aspect van het politieke luik betreft dan ook de rechtsvergelijking met het buitenland. Andere landen hebben elk op verschillende manieren de technologie van DNA in strafzaken in hun rechtstelsysteem geïntroduceerd, telkens met oog voor de heersende politieke en sociale context. Door het Belgische stelsysteem te vergelijken met dat uit andere landen (zoals Frankrijk, Nederland en het Verenigd Koninkrijk) kunnen we inzicht krijgen in de voor- en nadelen van elk stelsysteem. Daarnaast zullen we ook theoretische patronen trachten te ontdekken teneinde een algemeen beleidsmodel betreffende forensisch DNA te ontwikkelen. Deze doelstelling zal ook inspelen met het PIES-project (zie kader), waarvan het ruime netwerk aan Europese partners hiervoor in ons voordeel zal spelen.

Vervolgens is het belangrijk om de informatiebronnen die de beleidsmakers beïnvloeden, te identificeren en om een

beter beeld te vormen van de exacte rol die DNA-onderzoek speelt in het door hen gevolgde beleid. Het is ook van belang om te begrijpen wat de impact van dat strafrechtelijk beleid op de fundamentele rechten van het individu precies is.⁵

Eén van de mogelijke problemen is dat het bewaren van persoonlijke gegevens een inbreuk kan vormen op het recht van een individu op diens privacy (EHRM, *Marper v. UK*). Er bestaat een veelheid aan rechtszaken waarvan de bewaring van persoonlijke data ten gunste van een strafrechtelijk onderzoek het voorwerp vormt. Dit maakt de nood aan een zorgvuldige studie van de rechtsregels, die de bescherming van de persoonlijke gegevens voortkomende uit forensisch DNA beogen, des te belangrijker. In deze context is het ook belangrijk om aandacht te schenken aan het fenomeen van *function creep*; hierbij wordt van bepaalde instrumenten gebruik gemaakt om een doelstelling na te streven waarvoor zij oorspronkelijk niet bedoeld waren. De onderzoeksvragen die hieruit volgen, klinken als volgt: hoe worden persoonlijke gegevens verzameld in het kader van strafrechtelijke onderzoeken en voor hoe lang worden zij dan bewaard? Heeft er een uitbreiding van het gebruik van forensisch DNA buiten de oorspronkelijke voegen, plaatsgevonden? En bestaat het risico dat de NGDB inbreuk op de privacy zal plegen?

Het is belangrijk om te onthouden dat elk soort forensisch onderzoek een kost is voor de overheid. Vooral gezien de huidige financiële situatie, is deze kost een uiterst belangrijke factor waarmee men rekening dient te houden bij het formuleren van beleidsadviezen (zie grafiek hierboven).

Eén van de doelstellingen van het operationele luik, is om een duidelijk beeld te schetsen van de implicaties van forensisch DNA en van de NGDB in de gerechtelijke zaken

© Lisa Van Damme

door aan te tonen hoe DNA wordt gebruikt en wanneer het heeft bewezen behulpzaam te zijn. Het strategische luik dan weer, zal een statistisch model creëren op basis van de gegevens uit de NGDB. Aan de gegevens uit beide delen zal een evaluatie van de uitgaven voor forensisch DNA en de NGDB toegevoegd worden. Deze informatie kan dan gebruikt worden om aan de FOD Justitie aanbevelingen te communiceren teneinde de uitgaven besteed aan DNA-onderzoek in strafzaken efficiënter te kunnen beheren.

Het is cruciaal om na te gaan wat de rol van DNA in het strafrechtelijk beleid precies is en hoe we de verschillende wetenschappelijke resultaten, die voortvloeien uit het operationele en strategische luik, kunnen gebruiken om naar een effectiever en efficiënter beleid te groeien.

Daarnaast streeft het project Be-Gen er ook naar om het grote publiek te informeren over DNA in strafrechtelijke onderzoeken, op elk vlak: financieel, wettelijk en praktisch. Informeren draagt aanzienlijk bij tot het sensibiliseren van het publiek met betrekking tot de implicaties van forensisch DNA en tot het verduidelijken van de keuzes van onze samenleving in dit domein.

Meer

Be-Gen Project : Understanding the operational, strategic, and political implications of the National Genetic Database:
<http://nicc.fgov.be/Be-Gen>

Coördinator: Bertrand.Renard@just.fgov.be

De auteurs

Dr. Bertrand Renard is jurist, criminoloog en onderzoeker bij het NICC. Hij leidt projecten in het domein van het opsporings- en gerechtelijk onderzoek. Hij is tevens als onderzoeker verbonden aan het CRID&P en gastprofessor aan de UCL. In 2008 behaalde hij zijn doctoraat in de Criminologie. Het betrof een onderzoek naar het gebruik van DNA in het Belgische strafrecht.

Sabine De Moor is criminoloog en doctoraatsstudente aan de UGent (onder leiding van Tom Vander Beken en Dr. Stijn Van Daele). Zij voert onderzoek naar de strategische implicaties van DNA-databanken in strafzaken.

Inès Gallala is juriste en doctoraatsstudente aan de VUB (onder leiding van Paul De Hert). Haar onderzoeksdomeinen zijn: Belgisch strafrecht, Internationaal strafrecht, Europees strafrecht, Internationale en Europese Mensenrechten en interdisciplinaire studies.

Caroline Stappers is criminoloog en onderzoekster bij het NICC. Zij is tevens doctoraatsstudente aan de KULeuven (onder leiding van Prof. Dr. Geert Vervaeke en Dr. Bertrand Renard). Zij doet onderzoek in het domein van het opsporings- en gerechtelijk onderzoek. Meer specifiek richt zij zich op het gebruik van DNA-analyses in strafzaken.

Referenties

- ¹ Renard, B., Dubocage L., Jeuniaux P. et Vanvooren V., Les banques nationales de données génétiques en Belgique. Un premier bilan de 10 ans d'activité, *Revue de droit pénal et de criminologie*, Chronique de Criminologie, novembre 2013, 11, 927-961.
- ² Doleac, J.L. (2015). *The effects of DNA databases on crime* (Working Paper). Verkregen op 3 april 2015, via http://jenniferdoleac.com/wp-content/uploads/2015/03/Doleac_DNA_Databases.pdf
- ³ Machado, S., & Silva, S. (2014). Would you accept having your DNA profile inserted in the National Forensic DNA database? Why? Results of a questionnaire applied in Portugal. *Forensic Science International. Genetics* 8. 132-136.
- ⁴ Ribaux O., Baylon A., Roux C., Delémont O., Lock E., Zingg C., Margot P. (2010), Intelligence-led crime scene processing. Part I : Forensic intelligence. *Forensic Science International*, 195(1-3), 10-16.
- ⁵ Champod C., Vuille J. (2011). Scientific evidence in Europe: Admissibility, appraisal and equality of arms, *International Commentary on Evidence*, 9/1: 1-64